

”OLEMALLA LÄSNÄ”

Lasten kiusaamisen ehkäiseminen ja siihen puuttuminen

Kati Haapanen

Opinnäytetyö
Marraskuu 2011
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipedagogiikan vaihtoehtoiset
ammattiopinnot
Tampereen ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipedagogiikan vaihtoehtoiset ammattiopinnot

HAAPANEN KATI

”Olemalla läsnä”

Lasten kiusaamisen ehkäiseminen ja siihen puuttuminen

Opinnäytetyö 46s., liitteet 1s.

Marraskuu 2011

Tutkimukseni aihe nousi esiin Nokian kaupungin konsultoivalta erityislastentarhanopettajalta, jolla oli huoli siitä miten kasvavassa kunnassa pystytään turvaamaan lapsen kehitys varhaiskasvatuksessa. Nokialla oli myös herätty huomaamaan, että kiusaamisen ehkäisyn työ tulisi aloittaa jo varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyössäni kartoitin millaisia keinoja kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumisen päiväkodeista löytyi sekä millaista tukea päiväkodin työntekijät tunsivat tarvitsevansa kiusaamisen ehkäisyyn.

Opinnäytetyön aineisto kerättiin keväällä 2011. Kyselylomakkeet vietiin kahteen Nokialla sijaitsevaan päiväkotiin. Vastajat olivat kasvatusvastuussa olevia päiväkodin työntekijöitä, lastentarhanopettajia ja lastenhoitajia.

Opinnäytetyön tulokset osoittivat päiväkodin henkilökunnalla olevan keinoja ehkäistä ja puuttua lasten keskinäiseen kiusaamiseen esimerkiksi havainnoimalla lasten leikkejä säännöllisesti ja keskustelemalla lasten kanssa tapahtuneesta. Päiväkodin työntekijät pystyivät toimimaan kiusaamista ehkäisevästi myös luomalla päiväkotiin turvallisen ja lämpimän ilmapiirin sekä olemalla mahdollisimman paljon arjessa läsnä.

Johtopäätöksenä voin todeta, että kiusaamisen ehkäiseminen on hyvä aloittaa jo mahdollisimman varhain. Kiusaamisen juuret löytyvät jo pienten lasten parista ja on tärkeitä katkaista kierre mahdollisimman aikaisin sekä ehkäistä sen syntymistä. Se edellyttää tietoisuutta kiusaamisesta ja tietoa ehkäisyn keinoista. Keskeisiä tekijöitä ovat lasten vuorovaikutustaitojen ja empatiakyvyn vahvistaminen. Olennaista on tukea lasten myönteisiä vertaissuhteita ja ryhmässä toimimisen taitoja. Päiväkodin työntekijän tehtävä on havainnoida tarkasti ja sensitiivisesti lapsiryhmäänsä ja huolehtia, siitä että jokainen lapsi pääsee ryhmän toimintaan ja leikkiryhmiin mukaan.

Avainsanat: Kiusaaminen, kiusaamisen ehkäisy, päiväkotihoido, lapsi, kvalitiivinen tutkimus.

ABSTRACT

Tampere University of Applied Sciences
Bachelor in social services
Social pedagogy

HAAPANEN, KATI:

By being present – Preventing and intervening in childhood bullying

Bachelor's thesis 46 pages, 1 appendix
November 2011

The subject of my research originated from a consulting special kindergarten teacher in Nokia. She was concerned about securing a child's development in early childhood education in a growing municipality. The need for preventing bullying in early childhood education had been noticed in Nokia. In my thesis I focused on the tools for preventing bullying and the need and quality of support needed by the kindergarten staff.

The research material for the thesis was collected in the spring 2011. The questionnaires were distributed to two kindergartens in Nokia. The respondents were the staff of these kindergartens, kindergarten teachers and child nurses, all responsible for education.

The results of my research show that kindergarten staff has some tools for preventing and intervening in bullying. These tools are for example observing the children's play regularly and discussing bullying with each party of a bullying incident. Kindergarten staff can prevent bullying by creating a safe and warm atmosphere as well as being present in the everyday life as much as possible.

In conclusion, it can be stated that it is important to start preventing bullying as early as possible. The roots of bullying can be seen among small children and it is essential to stop it and prevent its emergence. It requires awareness about bullying and preventing methods. The key factors are strengthening children's interpersonal and empathy skills. It is also essential to support children's positive peer relationships and group functioning skills. A kindergarten worker's task is to observe carefully and sensitively his or her child group and to ensure that every child has access to the group's activities and play-groups.

Keywords: bullying, prevention of bullying, kindergarten nursery, child, qualitative research

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TAVOITE	7
3 PÄIVÄKOTIHOITO.....	8
3.1 Varhaiskasvatus päiväkodissa.....	8
3.2 Lasten väliset suhteet	9
4 LAPSEN SOSIAALINEN KEHITYS	11
4.1 Lapsen persoonallisuuden kehitys.....	12
4.2 Lapsen empatian ja moraalin kehitys.....	13
5 KIUSAAMINEN	15
5.1 Kiusaamisen syyt ja seuraukset.....	16
5.2 Kiusaamisen muotoja.....	18
6 AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA KIUSAAMISESTA	20
7 KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN	21
7.1 Kiusaamisen ehkäiseminen	22
7.2 Lapsen kasvua tukeva vanhemmuus	23
8 HAASTATTELUTUTKIMUS	26
9 TULOKSET	29
9.1 Kiusaamisen ehkäisyn keinoja	30
9.2 Kiusaamiseen puuttuminen varhaiskasvatuksessa	34
9.3 Varhaiskasvattajien ammatillinen tuki.....	36
9.4 Johtopäätökset.....	38
10 POHDINTA	39
LÄHTEET.....	41
LIITTEET	43

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni aihe on kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen kahdessa nokialaisessa päiväkodissa. Tutkimuksen aihe tuli esiin kaupungin konsultoivalta erityislastentarhanopettajalta, jolla on huoli siitä miten kasvavassa kunnassa pystytään takaamaan lapsille turvallinen kasvuympäristö varhaiskasvatuksessa. Aihe on ajankohtainen valtakunnallisestikin, mitä kuvaa sekin, että aiheesta on toteutettu ja raportoitu valtakunnallinen sosiaali- ja terveysministeriön rahoittama ja Mannerheimin lastensuojeluliiton sekä Folkhälsanin (2009-2010) toteuttama ”Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa”- hanke. Hankkeessa on aiemmin julkaistu selvitys ”Kiusaavatko pienetkin lapset?”

Aihe on ajankohtainen ja merkityksellinen myös siinä mielessä, että Suomessa on yleistä lasten vanhempien oleminen ansiotyössä. Vaikka enemmistö lapsista on kotihoidossa ensimmäisten kolmen elinvuotensa aikana, osa kotona olevista vanhemmista palaa työelämään, kun lapsi on vuoden ikäinen ja valtaosa viimeistään kun lapsi täyttää kolme. Suuri kysymys onkin, miten toteutuu lapsen oikeus turvalliseen ryhmään ja ystävyysuhteisiin varhaiskasvatuksessa. Tehokkaan kiusaamisen ehkäisyn avulla voidaan vaikuttaa suuresti lasten hyvinvointiin, sekä varhaiskasvatuksessa että myöhemmin kouluelämässä. Kiusaamisen ehkäisyssä on merkittävää sosiaalisten taitojen sekä vuorovaikutustaitojen opettaminen mahdollisimman varhain. Aikuisen tärkeä tehtävä on opettaa lapselle näitä taitoja ja auttaa lapsi kuulumaan ryhmään sekä ylläpitämään ystävyysuhteita. Lämmin ja turvallinen suhde aikuiseen sekä luottavainen ilmapiiri tuovat edellytykset ystävyysuhteiden syntyyn. Vastavuoroiset ja tasavertaiset ystävyysuhteet suojaavat lapsia monilta negatiivisilta asioilta, kuten kiusamiselta. Lapsena sisäistetyt taidot ja empatiakyky vaikuttavat positiivisesti lapsen hyvinvointiin sekä koulunkäyntiin ja työelämään myöhemmällä iällä. Aikuisten esimerkillä ja keskinäisellä vuorovaikutuksella voimme tuoda esiin lapsille niitä arvoja, joiden kautta hän oppii myöhemmin elämässään kunnioittamaan toista ihmistä. Lapsi oppii myös elämään niiden arvojen ja tapojen mukaisesti, jotka ovat tärkeitä koko yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta. On merkittävää, että me kaikki aikuiset muistamme moraalien ja eettisen kasvatuksen merkityksen.

Opinnäytetyöni koostuu teoriaosuudesta ja kyselytutkimusosuudesta. Teoriaosuuksessa käsittelem kiusaamista, siihen puuttumista ja sen ennaltaehkäisyä sekä päiväkotihoidon ja lapsen sosiaalista kehitystä. Kiusaamistyö on moniulotteista. Näkökulmani on päivähoitolähtöinen, ja sijoitan tutkimukseni näin ollen päiväkotimaailmaan, jonne myös tekemäni tutkimus sijoittuu.

2 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TAVOITE

Tutkimukseni tarkoituksena on kartoittaa ja arvioida nokialaisten varhaiskasvattajien keinoja ehkäistä ja puuttua lasten keskinäiseen kiusaamiseen. Sen tavoitteena on tutkia, millaisia keinoja Tervasuon ja Sammaliston varhaiskasvatusyksiköiden henkilöstöllä on ehkäistä ja puuttua lasten (1-6 vuotta) kiusaamiseen. Yksiköt ovat hallinnollisesti omia yksiköitään, mutta fyysisesti ne sijaitsevat samalla tontilla ja henkilöstön lähiesimies on sama, Tervasuon päiväkodin vt. johtaja. Sammaliston päiväkotij sijaitsee lisärakennuksessa Tervasuon päiväkodin pihalla. Tavoitteena on lisäksi selvittää, millaista tukea työntekijät tuntevat tarvitsevansa, jotta he pystyisivät työssään ehkäisemään ja puuttumaan lasten keskinäiseen kiusaamiseen paremmin. Tutkimukseni kautta luodaan pohjaa heidän varhaiskasvatussuunnitelmaansa sisältyvän kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaan.

Tutkimuskysymyksiksi asetan seuraavat kysymykset:

1. Miten päiväkotien henkilöstö ehkäisee kiusaamista?
2. Miten päiväkodeissa puututaan lasten keskinäiseen kiusaamiseen?
3. Millaista tukea päiväkotien henkilöstö tarvitsee?

Mannerheimin lastensuojeluliiton mukaan kiusaamisen yleisyydestä pienten lasten keskuudessa Suomessa on tietoa melko vähän, sillä systemaattista tiedonkeruuta kyseisestä aiheesta ei ole ennen MLL:n ja Folkhälsanin hanketta tehty. Myös kirjallisuutta kyseisestä aiheesta löytyy vähänlaisesti. Aiheesta on Suomessa tehty muutamia opinnäytetöitä. Kansainvälisesti aihetta on tutkittu enemmän. Selvää on, että kiusaamiseen tulisi puuttua mahdollisimman varhain. Kiusaamisen juuret ovat jo lapsuuden varhaisessa vaiheessa ja on tärkeää katkaista kiusaamisen kierre ja sen syntyminen mahdollisimman aikaisin. Se edellyttää tietoisuutta kiusaamisesta ja sitä tietoisuutta haluan lisätä tämän opinnäytetyön kautta pienten lasten parissa työskenteleville. Teoreettisiksi käsitteiksi olen valinnut kiusaamisen, päiväkotihoidon ja lapsen sosiaalisen kehityksen.

3 PÄIVÄKOTIHOITO

Päivähoidon tehtävänä on lain mukaan kotikasvatuksen ja lapsen kasvun sekä kehityksen tukeminen. Laissa lasten päivähoidosta (19.1.1973/36, 2a §) säädetään päivähoidon tavoitteista seuraavasti: ”Päivähoidon tavoitteena on tukea päivähoitossa olevien lasten koteja näiden kasvatustehtävässä ja yhdessä kotien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä. Päivähoidon tulee omalta osaltaan tarjota lapselle jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet, lapsen kehitystä monipuolisesti tukevaa toimintaa sekä lapsen lähtökohdat huomioon ottaen suotuisa kasvuympäristö. Lapsen iän ja yksilöllisten tarpeiden mukaisesti päivähoiton tulee yleinen kulttuuriperinne huomioon ottaen edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä sekä tukea lapsen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatusta.”

Päivittäisen toiminnan jakautuminen päiväkodissa määräytyy suurimmaksi osaksi vapaasta leikistä ja ulkoleikistä. Ruokailut kuuluvat säännöllisin väliajoin ohjelmaan ja perushoito sekä ohjaustilanteet ovat kaiken tämän lisänä. Päiväkodin hoitoajasta yli puolet on leikkiaikaa. Ruokailut koostuvat aamupalasta, lounaasta ja välipalasta sekä iltaruuasta riippuen lapsen hoidossa olevasta ajasta. Perushoito käsittää pukeutumisessa ja riisumisessa sekä WC-käynneissä auttamista. Ohjaavalla kasvatuksella tarkoitetaan toimintaa, jonka aikuinen on suunnitellut toteuttavansa päivän aikana esimerkiksi liikunta-, maalaus-, tai opetustuokiot. Toiminta toteutetaan usein pienryhmissä, jotta yksi ohjaaja saisi toiminnan mahdollisimman sujuvaksi molemminpuolisesti. On huomattava, että lapsen kasvatusta tapahtuu keskellä päiväkodin arkea, niin ruokailuissa kuin perushoidossakin ohjaustuokioiden lisäksi. (Reunamo 2007, 30–31.)

3.1 Varhaiskasvatus päiväkodissa

Varhaiskasvatus on lasten kanssa tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta. Toiminnan tavoitteena on hyvinvoiva lapsi, jonka fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista huolehditaan. Päivähoitossa lapsen hoito, kasvatusta ja opetus eivät ole erillisiä, vaan ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden perustuen kasvatustieteelliseen tietoon ja tutkimukseen sekä pedagogisiin menetelmiin. Päivähoitossa tarkoituksena on luoda lapselle, yhdessä lasten ja lasten vanhempien

kanssa, suotuisat olosuhteet elinikäiselle kasvulle ja oppimiselle. (Ritmala, Ojanen, Siven, Vihunen & Vilen 2010, 196.)

Varhaiskasvatukseen liittyy olennaisesti varhaiskasvatussuunnitelma eli vasu, jonka perusteet valmistuivat vuonna 2003, ja joka päivitettiin 2005. Suunnitelma toimii sisällöllisen kehittämisen ja ohjauksen välineenä, jotta varhaiskasvatus olisi yhdenvertaista koko maassamme. Määritelmän mukaan varhaiskasvatus on pienten lasten eri elämäntilanteissa tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta. Tämän tavoitteena on edistää tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista. Koko prosessissa tarvitaan kasvatuskumppanuutta eli päiväkodin ja vanhempien yhteistyötä, jotta heidän yhteinen kasvatustehtävä olisi lapselle samanlainen kokonaisuus. (Reunamo 2007, 101.)

Kasvatuskumppanuuden onnistuminen edellyttää, että vanhemmilla ja lapsen hoitajilla on keskinäinen luottamus ja kunnioitus, sekä tasavertainen suhde. Kasvatuskumppanuudessa kuunnellaan aidosti toinen toistaan ja voidaan tuoda avoimesti puolin ja toisin lapseen liittyviä asioita esille. Kasvatuskumppanuus edellyttää päivähoiton työntekijältä ammattitaitoa, jotta hän saa yhdistettyä parhaalla mahdollisella tavalla vanhempien tiedon lapsesta sekä omat tietonsa, taitonsa ja ymmärryksensä vanhemman ja lapsen käyttöön. (Ritmala ym. 2010, 294.)

Kasvatuskumppanuus on avainasemassa silloinkin, jos kiusaamista ilmenee ja kun siihen puututaan. Merkityksellistä on päiväkodin ja kodin tiivis yhteistyö ja avoin keskustelu lapsen hyvinvoinnista, jotta tieto mahdollisesta kiusaamisesta tai muista ongelmista lapsen elämässä kulkisi avoimesti vanhemmilta päiväkotiin ja toisin päin.

3.2 Lasten väliset suhteet

Yhteiskunnassamme on pidetty tärkeänä lasten osallistumista päiväkotihoidon ennen kouluikää. Päiväkodissa lapset voivat olla vertaistensa kanssa ja harjoitella sosiaalista kanssakäymistä muiden lasten kanssa ja ryhmässä. Vertaissuhteet nähdään merkittävänä tekijänä myös erilaisuuden hyväksymisessä ja toisten huomioon ottamisen opettelussa (Lehtinen 2009, 138). Vertaissuhteilla on tutkimusten mukaan myös vahva emotionaalinen merkitys, sillä ne antavat lapsille ystävyysuhteita ja luovat yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Yhteenkuuluvuus vahvistaa lapsen sosiaalisia kykyjä ja sellaista asennetta, jota hän tarvitsee oppimiseen. Vertaiskulttuuri on lapselle siis tärkeä sosiaalinen maailma, mutta siihen voi liittyä myös negatiivisia piirteitä, kuten vallan käyttöä toisia kohtaan. (Lehtinen 2009, 140–141.) Vallankäytöllä ja neuvottelemalla lapset haluavat varmistaa omat mahdollisuutensa tulla hyväksytyksi mukaan lapsiryhmän toimintaan. Lapsi peilaa näin itseään osana ryhmää ja samalla hän neuvottelee vertaisryhmän omista säännöistä ja toimintatavoista. (Lehtinen 2009, 155.) Ikätovereiden kanssa toimiminen on monella tavalla erilaista kuin lapsen, vanhemman tai muun aikuisen kanssa toimiminen. Lasten toimiessa keskenään he neuvottelevat itsenäisesti keskinäisistä suhteistaan, esimerkiksi siitä kenen kanssa leikkivät, kuka otetaan mukaan leikkiin ja kuka suljetaan siitä pois, mitä tehdään ja miten ratkaistaan mahdollisia eteen tulevia ongelmia. Lasten keskinäiset suhteet ovat monesti muodoltaan monimutkaisia ja vaativat lapselta aktiivisuutta. Yhdessä toimiminen edellyttää kompromissien tekemistä ja toisten huomioon ottamista. Lasten on mukauduttava sosiaalisiin tilanteisiin sekä oltava aktiivisia onnistuakseen tekemään tahtomiaan muutoksia vertaissuhteissaan ja toiminnassaan. Lapset siis itse rakentavat elämisensä arkea päiväkodissa neuvottelemalla, käyttämällä vallan eri muotoja keskinäisissä suhteissaan ja jopa pakottamalla ja manipuloidulla toisia. (Lehtinen 2009, 154.)

Pieni lapsi tarvitsee yllä kuvattuihin haasteisiin lähes välttämättä aikuisen tukea vertaisryhmässään ja ystävyysuhteiden luomisessa, sekä muiden huomioon ottamisessa. Iän karttuessa lapset oppivat selvittämään keskinäisiä riitojaan, mutta esimerkiksi 5-vuotias ei vielä aina pysty toimimaan sääntöjen mukaan, vaikka hän tietäisikin miten tulisi toimia. Omien tunteiden ja pelkojen hallitseminen 5-vuotiaalle voi olla vielä vaikeaa. Aikuisen rooli konkreettisena ohjaajana lasten sosiaalisissa tilanteissa on tärkeä. Esimerkiksi lapsen ystävyysuhteiden puuttuminen tai muiden lasten osoittama jatkuva hyljeksintä ovat asioita, joihin aikuisen tulee ottaa kantaa. Tällainen toiminta saattaa johtaa lapsella kielteisen minäkuvan muodostumiseen. Tämä taas voi johtaa siihen, että lapsi saattaa myöhemminkin vielä kokea itsensä epävarmaksi sosiaalisissa tilanteissa. Lapsen jääminen ryhmän ulkopuolelle saattaa johtua myös esimerkiksi lapsiryhmän ennakkoluuloista tai peloista. Tällaisissakin tilanteissa aikuisen rooli korostuu, sillä yleensä lasten ennakkoluulot ovat helposti voitettavissa aikuisen opastuksella. (Ritmala ym. 2010, 167.)

4 LAPSEN SOSIAALINEN KEHITYS

Lapsen sosiaalinen kehitys tapahtuu suhteessa hänen ympäristöönsä, kun lapsi muodostaa itsestään kuvaa muiden joukossa. Lapsi on altis monien ihmisten vaikutteille ja sosiaalinen kehitys jatkuu läpi ihmisen elämän. Ihminen sisäistää lapsuudessa perustaidot sosiaalisesta käyttäytymisestä ja sosiaalisista taidoista. (Ritmala ym. 2010, 166.) Lapsen sosiaaliset taidot karttuvat siis monien eri kehitysprosessien myötä. Hyvä äiti-lapsi suhde luo perustan sosiaalisten taitojen kehittymiselle. Äidin ja lapsen toimiva vuorovaikutus tuo lapselle jo vauvasta alkaen onnistumisen ja tyydytyksen kokemuksia ja nämä kokemukset ovat perusta lapsen vahvan itsetunnon kehitykselle ja positiivisen minäkäsityksen rakentumiselle. (Parkkinen & Keskinen 2005, 5.)

Läheisyys ja lapsen tarpeiden huomioiminen ovat kivijalka lapsen sosiaalisessa kehityksessä. Näiden lisäksi lapsi kaipaa kuitenkin myös sääntöjä ja käyttäytymistaitojen harjaantumista. Vanhempien asettamat johdonmukaiset säännöt tuovat lapselle turvallisuuden tunnetta, koska niiden avulla lapsi oppii tietämään, mitä hänen käyttäytymisestään kulloinkin seuraa. (Ritmala ym. 2010, 166.) Lapsi oppii sosiaalisia taitoja myös mallioppimisen kautta, kun hän seuraa vanhempiaan ja sisarusiaan ja heidän käyttäytymistään. Hän tiedostaa myös sukupuolieroja, eri ihmisten ja sukupuolten välistä vuorovaikutusta, hän näkee kotona työnteon ja rahankäytön mallit ja oppii myös paljon arvoja ja asenteita. (Ritmala ym. 2010, 166.)

Tytöt muodostavat poikia enemmän kahdenvälisiä kaveruussuhteita, pojat taas leikkivät suuremmissa joukoissa. Lapsen tulee tuntea kuuluvansa joukkoon, jotta hän voi jäsenyä yhteisöön. Syrjäytynyt lapsi ei tunne kuuluvansa mihinkään joukkoon. Lapsi tavoittelee huomiota yhteisössä, jossa hänen läsnäolonsa huomataan, ja näin tuntee olonsa turvalliseksi. Ryhmässä lapsi oppii työnjakoa, toimintatapoja ja sovittuja sääntöjä. Lapsen tulisi kokea onnistumisia ja epäonnistumisia, jotta hän voi oppia jakamaan näitä tunteita ryhmässä. Sosiaalinen kehitys liittyy suurelta osin roolinottokyvyn kehitykseen. Tämän kyvyn kautta nähdään asioita toisen lapsen kannalta. Lapset tarvitsevat aikuista ristiriitatilanteita soviteltaessa, ettei lapsi jää itsekeskeiseksi sovitellessaan itse näitä tilanteita. Lapsen pitää kuitenkin saada olla itsekseenkin, jotta hänen sisäinen maailmansa kehittyy omanlaisekseen esimerkiksi ajatuksiltaan. Sosiaalisten taitojen

heikkous uhkaa kuitenkin sosiaalista kehitystä, mikä voi aiheuttaa hyljeksintää toveriryhmässä. (Pulkinen 2002, 112–114.)

4.1 Lapsen persoonallisuuden kehitys

Ihmisiä, jotka käyttäytyvät jotenkin erikoisemmin tai omaperäisemmin kutsutaan arkikielessä yleensä persoonallisiksi. Tieteellisen tutkimuksen näkökulmasta persoonallisuus on kuitenkin monintavoin laajempi käsite. Persoonallisuuden kehitys alkaa heti syntymästä lähtien vuorovaikutuksessa hoitavan aikuisen kanssa. Persoonallisuuden kehitykselle varhaislapsuus onkin tärkeää aikaa. Erik H. Erikson ja Sigmund Freud ovat luoneet tunnetuimmat teoriat persoonallisuuden kehityksestä. Vaikka heidän teoriansa ovat muotoutuneet kauan sitten, myötäillään niitä vielä nykyisissäkin kasvatusnäkemyksissä. (Ritkala ym. 2010, 144–145.) Erik H. Eriksonin teorian mukaan persoonallisuus kehittyy prosessina, joka jatkuu läpi koko elämän. Hänen teoriassaan käydään läpi koko ihmisen elämänkaari. Seuraavaksi esittelen Eriksonin mukaiset kehitysvaiheet.

Luottamus vs. perusepäluottamus (noin 0–1 v.)

Perusluottamus vauvalle muodostuu, kun hänen perustarpeet, kuten ravinnon-, puhtauden ja lämmöntarpeet tyydytetään ja hän saa rakkautta sekä läheisyyttä. Erityisesti lapsen ja äidin välisen suhteen laatu vaikuttaa lapsen myöhempään identiteetin kehitykseen. Jos lapsi ei saa hoitajaltaan vastinetta tarpeilleen, lapselle muodostuu perusepäluottamus ympäröivää maailmaa ja läheisiään kohtaan. Lapsena kehittynyt luottamus tai perusepäluottamus vaikuttavat siihen, miten luottamus toisiin ihmisiin myöhemmin muotoutuu ja myös siihen, miten ihminen luottaa itseensä myöhemmissä ikävaiheissa. (Erikson 1982, 241–242.)

Itsenäisyys vs. häpeä ja epäily (noin 1–3 v.)

Itsenäisyys alkaa pienistä onnistumisen kokemuksista, kuten potalla käynnistä. Lapsi saa tunteen, että hän voi hallita itseään ja että hän voi käyttää psyykkisiä ja fyysisiä

voimavarojaan tavoitteidensa saavuttamiseksi. Jos lapsi tässä vaiheessa taas kokee paljon epäonnistumisia tai jos vanhemmat syyllistävät tai suojelevat lasta liikaa, lapsi saattaa alkaa epäillä omia kykyjään ja tuntee turhan suurta häpeää. (Erikson 1982, 242–243.)

Aloitteellisuus vs. syyllisyydentunne (noin 4–5v.)

Tässä vaiheessa lapsi harjoittelee paljon monenlaisia asioita, on utelias ja kyselee paljon. Merkittävää on se, millä tavoin vanhemmat reagoivat lapsen jatkuviin kysymyksiin ja erilaisten toimintojen harjoitteluun; jos lasta jatkuvasti torjutaan ja rangaistaan, lapsi voi alkaa tuntee liiallista syyllisyyttä. Merkittävää sen sijaan on keskustella lapsen kanssa rajoista ja suhtautua ymmärtävästi lapsen luonnolliseen uteliaisuuteen. Tällöin lapsi oppii ilmaisemaan omia näkemyksiään ilman syyllisyyttä tai pelkoja. (Erikson 1982, 245–247.)

Ahkeruus vs. alemmuus (noin 6v.– puberteetti)

Tässä vaiheessa lapsi haluaa osata paljon ja jos hän saa paljon kannustusta ja positiivista palautetta kyvyistään, hän alkaa tuntee itsensä ahkerana oppijana. Tässä vaiheessa lapsella on mahdollisuus oppia määrätietoisuutta ja päättäväisyyttä. Mikäli lapsi puolestaan joutuu kokemaan paljon epäonnistumisia ja saa paljon negatiivista palautetta, hänelle kehittyy alemmuuden tunne, joka vaikuttaa lapseen uusissa tilanteissa ja haasteissa. (Erikson 1982, 247–248)

4.2 Lapsen empatian ja moraalin kehitys

Empatia tarkoittaa kykyä ymmärtää toisen tunteita ja eläytyä niihin tunteisiin. Empatian opettelu on lapselle välttämätöntä ja merkityksellistä, jotta hän voi toimia hyvässä vuorovaikutuksessa muiden lasten joukossa. Nykytutkimusten mukaan empatia on taito, jota lapsi alkaa oppia ensi hetkistään lähtien vuorovaikutuksessa hoitajansa kanssa. Empatian oppimisen alku lähtee siitä, että lapsi oppii tunnistamaan ja tulkitsemaan muiden ihmisten sanatonta viestintää, eli eleitä ja ilmeitä sekä oppii myös itse

viestittämään eleillään. Saadessaan kokemuksen, että hänen sanattomaankin viestintään vastataan ja häntä ymmärretään, hän oppii itsekin huomaamaan muiden tarpeita ja vastaamaan niihin. Empatia siis kehittyy tämän kaltaisessa vuorovaikutuksessa. Empatian opettelemisessa lasta tukevat selkeät rajat, erityisesti impulsiivisilla lapsilla, sekä tietopohjaiset keskustelut siitä, mikä toisesta tuntuu pahalle. Jokainen lapsi oppii empatiaa omassa tahdissaan ja omalla tavallaan. Aikuisen vastuulla on opettaa sitä lapsen kykyjen mukaisesti. (Vilen, Vihunen, Vartiainen, Siven, Neuvonen & Kurvinen 2006, 157.)

Moraalinen kehittyminen ja käsitys oikeasta ja väärästä on yksi keskilapsuuden tärkeistä kehitystehtävistä. Pikkulapsivaiheessa tyypillistä on itsekeskeisyys ja asioiden arviointi vain omasta näkökulmasta. Pieni lapsi kykenee erottamaan itsensä muista, mutta ei pysty erottamaan toisen tunteita tai ajattelua omastaan. Tästä itsekeskeisyydestä ulos kasvaminen tapahtuu vaiheittain, alkaen noin 7-8 vuoden iässä. Lapsen kehitys tapahtuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa eli lähinnä vuorovaikutuksessa toisten lasten kanssa ja aikuiset ohjaavat lasta tarkastelemaan asioita myös toisen ihmisen kannalta. Lapset, jotka ovat vähän tekemisissä aikuisten kanssa, eivät saa aikuiselta riittävästi tukea tähän itsekeskeisyydestä ulos kasvamiseen. He voivat jäädä pikkulapsivaiheen itsekeskeisyyden tasolle tai heidän toisen asemaan asettumisen taidot jäävät alkeellisiksi.

Tutkimusten mukaan vanhemmat, jotka säännöllisesti korostavat lapselle toisten ihmisten tarpeita ja tunteita, kasvattavat moraalisesti kypsempää lapsia. Myös aikuisten oma esimerkki, kehotukset, kiellot ja palautteet opettavat lapselle oman käyttäytymisen säätelyä. (Pulkkinen 2002, 114–116.) Moraalin kehitykseen liittyy vahvasti myös omantunnon kehitys. Sitä pidetään keskeisenä prosessina yhteiskuntaan jäsentymisessä. Omatunto tekee mahdolliseksi hyväksyä ja käyttäytyä yhteiskunnan normien mukaisesti ja pidättäytyä epäsosiaalisista tai vahingollisista teoista. Lapsen epäsosiaalinen toiminta kertoo siitä, että hänen moraalinen ja eettinen arviointikyky on kehittynyt puutteellisesti. (Pulkkinen 2002, 116.)

5 KIUSAAMINEN

Kiusaaminen määritellään kirjallisuudessa monin eri tavoin, eikä ole olemassa selkeitä rajoja siitä, milloin jokin toiminta on kiusaamista tai milloin ei. Olweus (1992) määrittelee kiusaamisen seuraavasti: ”Yksilöä kiusataan tai hän on kiusaamisen uhri, jos hän on toistuvasti tai pidempään alttiina yhden tai useamman muun henkilön negatiivisille teoille.” Negatiivisiksi teoiksi Olweus määrittelee teot, joissa joku tahallisesti tuottaa tai yrittää tuottaa toiselle vammoja tai epämiellyttävän olon. Negatiivisia tekoja voi tapahtua sanoin, fyysisin keinoin tai ilman sanoja. Kiusaamista ei kuitenkaan ole tilanne, jossa kaksi fyysisesti ja/tai psyykkisesti yhtä vahvaa yksilöä tappelee tai riitelee. Kiusaaminen edellyttää siis voimasuhteiden tasapainottomuutta, jolloin negatiivisten tekojen kohteeksi joutuneen on haastavaa puolustautua, ja siksi hän on jossain määrin avuton ahdistelijansa edessä. (Olweus 1992, 14–15.)

Christiina Salmivalli (2000,12-15) määrittelee kiusaamisen arkikielessä kiusoitteeluksi tai hännämiseksi, myös pieneksi kiusanteoksi. Psykologisessa kielenkäytössä termillä on kuitenkin toinen merkitys. Kiusaaminen on yhteen henkilöön kohdistuvaa tahallisen vihamielistä käyttäytymistä. Se voi olla harmin, pahan mielen tai haitan tarkoituksellista muodostamista toiselle. Toistuvuuden lisäksi usein kiusaaja on kiusattua vahvempi, joka voi johtua iästä, fyysisestä voimasta, asemasta ryhmässä, tukijoukoista tai liittyä johonkin muuhun ominaisuuteen tai resurssiin. Merkityksellistä kiusaamisessa on se, että kiusaaja saa vallalla ja voimalla mahdollisuuden vaikuttaa kiusattuun ja siksi ylivallan hänestä. Kiusaaminen voidaankin luokitella vallan tai voiman väärinkäytöksi. Kiusaajat kohdistavat usein väkivallan yhteen tiettyyn lapseen. Poikien kohdalla ruumiillisen kokoeron huomaa, jos toinen on fyysisesti vahvempi kuin toinen. Henkinen ahdistaminen tapahtuu sanallisesti, jolloin kiusaaja pyrkii saamaan muut lapset omalle puolelleen kiusattua vastaan. Sosiaalinen epätasapaino muodostuu siitä, että kiusaajalla on suurempi porukka ystäviä, kun taas kiusatulla ei välttämättä ole yhtään ystävää. (Salmivalli 2000, 12–13.)

Kiusaamisella on lähes aina jonkinlainen tarkoitus, kukaan ei kiusaa täysin tiedostamattaan (Hamarus 2008, 12–13). Kiusaaminen voidaan jakaa myös seuraavasti; sanallinen kiusaaminen, eristäminen ja syrjiminen, äkillinen fyysinen päällekyminen tai prosessikiusaaminen. Kiusaaminen on mahdollista jakaa myös epäsuoraan ja suoraan

kiusaamiseen. Epäsuoraa kiusaamista on se, että puhutaan pahaan toisen selän takana tai lapsi eristetään ryhmästä. Suora kiusaaminen on taas sitä, että lyödään tai potkitaan toista, haukutaan ja huudetaan. Prosessikiusaaminen on prosessimaista, siinä kiusaaja etenee pikkuhiljaa kohti omaa tavoitettaan. Kiusaaja aloittaa kiusaamisen usein testaamalla kiusattuaan. Tämän jälkeen hän siirtyy nimittelemään häntä, eli niin sanotusti jatkaa kiusaamista sanallisella kiusaamisella. Seuraavaksi kiusaamisen prosessi on edistynyt jo sosiaaliselle puolelle, jolloin kiusattu eristää kiusatun pois ryhmästä. Viimeisenä on kaikkein pahin, eli fyysinen väkivalta, johon ulkopuolisten ihmisten esim. vanhempien tai päiväkodin henkilökunnan tulee viimeistään puuttua. (Hamarus 2008, 45–56.) Tutkimusten mukaan pojilla on suurempi taipumus kiusaamiseen kuin tytöillä. Saatuja tuloksia selitetään sillä, että pojat harrastavat enemmän suoraa kiusaamista, jossa melko suoraan hyökätään uhrin kimppuun. Tällöin kiusaaminen on myös näkyvämpää ulkopuolisille. Tytöt puolestaan kiusaavat useimmin epäsuorasti. Nämä erot perustuvat sekä biologisiin että sosiaalis-ympäristöllisiin tekijöihin. (Olweus 1992, 23–24.)

5.1 Kiusaamisen syyt ja seuraukset

Pohjimmaisena syynä kiusaamiseen on usein vallan tavoittelu. Kiusaaja on vaillo suosiota, ystäviä, huomiota tai muuta vastaavaa ja vallan avulla haluaa saavuttaa tavoitteitaan. Kiusaaja siis toiminnallaan pönkittää omaa asemaansa ryhmässä ja nostaa tällä tavoin itseään muiden yläpuolelle (Hamarus 2008, 13). Kiusaajan toimintaan liittyy usein aggressiivisuutta, joka voi kohdistua myös tavalla tai toisella vanhempiin sekä päiväkodin henkilökuntaan tai joskus itseensäkin. Kiusaajalla on usein tarve hallita muita valtansa kautta. Kiusaajan on oltava jatkuvasti johtoasemassa silläkin uhalla, että hän pelkää asemansa menettämistä. Vallanhaku voi olla myös oman voimattomuuden kompensoimista. (Höistad 2003, 64–65.)

Lapselta pitäisi aika-ajoin kysyä hänen mielipidettään eri asioihin ja kuunnella lapsen tunteita. Silloin välttyttään siltä, että lapsi kokee vanhempien hallitsevan aina kaikkea arkielämäänsä liittyvää. Lapselle kehittyy muun kehityksen rinnalla oma identiteetti vaikka hän ei pystyisi vaikuttamaan kaikkiin asioihin, on hänelle kuitenkin annettava mahdollisuus tuoda oma mielipiteensä esille. Lapsen etsiessä itseään, tullakseen ”joksikin”, hän pyrkii usein hakemaan valtaa. Vanhempien valtaan alistetut lapset usein

tiedostamattaan kostavat kokemansa vääryydet toisiin ihmisiin tai tilanteisiin. (Höistad 2003, 65.) Yksi ryhmän jäsen voi olla rohkea ja asettua kiusaajaa vastaan ja siirtyä kiusatun puolelle. Tällöin hänellä on mahdollisuus saada koko ryhmä vastaansa, mutta silti hän voi ottaa riskin. Kiusaaja toimii usein pakonomaisesti, sillä hän on menettänyt yhden ryhmäläisistään vastapuolelle. Kiusaaja pyrkii usein tällaisessa tilanteessa kiusaamaan, ahdistelemaan ja uhkailemaan toiselle puolelle siirtynyttä ja tekee hänestä naurunalaisen. Kiusaajan on toimittava pian, sillä muuten hän ei pysty täyttämään johtajan asemaansa muiden silmissä, ellei kovistelisi uhrille. Aikuisten on yritettävä kannustaa ja rohkaista sitä ryhmän jäsentä, jolla on rohkeutta kuunnella omaa ääntään sen sijaan, että hyväksyisi johtajan toiminnan. Lapsi, jota on autettu, tulee muistamaan aina sen, kuka häntä auttoi ja mitä hänen hyväkseen tehtiin. Auttaja voi saada siis hyvän maineen koko päiväkodissa ja hänet muistetaan välittäjänä. (Höistad 2003, 65– 66.)

Kun lapsilta kysytään, miksi he ovat mukana kiusaamisessa, saadaan yleensä aina vastaukseksi pelko tulla itse kiusatuksi. Harva lapsi alkaa oma-aloitteisesti kiusaamaan kaveriaan. Lapset kokevat, että kiusaajan kanssa olisi hyvä pysyä väleissä, koska kiusaaja päättää kuka kuuluu joukkoon mukaan ja kuka ei. Lapsi saattaa kiusata pelkästään voimakkaasta pelosta jopa omaa kaveriaan riippumatta siitä, mitkä ovat tulevat seuraukset. Jokainen lapsi haluaa kuulua joukkoon. Suurin osa pelkää joutuvansa yhteisön ulkopuolelle kertomalla omat mielipiteensä. (Höistad 2003, 66–67.)

Lapset saattavat olla myös mustasukkaisia tai kateellisia toisilleen siitä, mitä joku toinen lapsi osaa, tai mitä jollain toisella on. Lapsen tulisikin oppia iloitsemaan myös toisen puolesta, jota on onnistanut. Jos lapsi pyrkii vähättelemään tai mustamaalaamaan toista, kun hänellä on jotain mitä itsellä ei ole, hän on toiselle kateellinen. (Höistad 2003, 69.) Kiusaamisen välittöminä vaikutuksina on usein pelko mennä ryhmään, jossa kiusataan, esimerkiksi päiväkotiin tai kouluun. Lapsi voi jopa masentua ja voida jatkossa henkisesti huonosti. Lapsi ei ehkä jaksa osallistua harrastuksiin, hän ei saa kartutettua motivaatiota eikä hänellä ole voimia tehdä oikeastaan mitään. Lapsi voi, kiusatuksi tulemisen jälkeen, kokea ahdistusta ja huonoa itsetuntoa. Jos kiusaaminen on pitkäaikaista ja jatkuvaa, se voi muodostaa myös tulevaisuudessa hankaluuksia sosiaalisissa suhteissa ja pahimmallan jättää pysyvät arvet lapseen. Jos kuitenkin lapsella on edes muutamia myönteisiä toverisuhteita kiusaamisesta huolimatta, voivat ne suojata lasta merkittävästi kiusaamisen pitkäaikaisilta seuraamuksilta ja vaikutuksilta. (Salmivalli 1998, 113–116.)

5.2 Kiusaamisen muotoja

Kiusaamisen muodot olen valinnut Höistadin (2003) luokittelun pohjalta. Ensimmäinen on hiljainen kiusaaminen eli niin sanottu sosiaalinen eristäminen. (Höistad 2003, 80). Hiljainen kiusaaminen eli ruumiinkieli on tavallisin ja hienovaraisin kiusaamisen muoto, jota ei pysty helposti havaitsemaan. Tällainen kiusaaminen sisältää muun muassa katseen välttämistä, tuijottamista, ilmeilyä, huokailua, vaikenemista, selän kääntämistä tai toisen kohtelemista kuin hän olisi vain ilmaa. Hiljainen kiusaaminen on kiusaamisen yleinen laji, ja se voi pitkään jatkuneena tehdä suurta pysyvää vahinkoa kiusatulle. Sitä tapahtuu usein piilossa valvovilta katseilta, mutta myös avoimesti. Hiljaisen kiusaamisen uhrit ovat yleensä huomaamattomia ja ryhmän hiljaisia lapsia. He eivät melua eivätkä kerro omista mielipiteistään tai tunteistaan avoimesti. (Höistad 2003, 80–81.)

Toinen kiusaamisen muoto on psyykinen eli sanallinen kiusaaminen. Se on helpompi huomata kuin hiljainen kiusaaminen. Psyykinen kiusaaminen koostuu kuiskuttelusta, ahdistelusta, pilkkaamisesta, matkimisesta, uhkailusta, ulkonäköön liittyvästä huomattelusta, yleisestä kommentoinnista, nauramisesta tai pilan teosta. Psyykinen kiusaaminen voi sisältää myös lappujen lähettämistä tai toisen omistaman tavaran rikkomista (Höistad 2003, 82). Psyykinen kiusaaminen voi olla myös epäsuoraa, jolloin esimerkiksi levitetään juoruja toisesta. Psyykinen kiusaaminen voi kehittyä niin pitkälle, että haukkuminen ja nimittely koventuvat. Kiusaamiseen voi tulla mukaan myös uusia muotoja, kuten eristämistä ja fyysistä väkivaltaa. (Hamarus 2008, 46–47.)

Kolmantena kiusaaminen muotona on fyysinen kiusaaminen, joka on fyysistä väkivaltaa ja aggressiivisuutta toista lasta kohtaan. Kaikkein helpointa on havaita kiusaaminen, jossa kiusataan ruumiillisesti ja näkyvästi. Sen voi havaita myös näkemättä tilannetta esimerkiksi revytyistä vaatteista tai mustelmista. Tällainen kiusaaminen on enemmänkin poikien juttu, niin päiväkodissa kuin koulussakin. Fyysinen kiusaaminen voi olla myös epäsuoraa eli esimerkiksi vahingossa tönäisyä, nipistämistä, seisomista toisen tiellä tai oven sulkemista nenän edestä. Myös toisen tavaroiden kätkeminen tai repun heittäminen voivat olla kiusaamista, mutta tämä on yleisempää vanhemmilla lapsilla. Pienellä lapsella fyysinen kiusaaminen on konkreettista väkivaltaa toista lasta kohtaan. Kiusaamisessa ei ole tarkoitus jäädä kiinni, joten fyysistä kiusaamista kiusaaja pyrkii tekemään niin, ettei sitä huomattaisi ollenkaan. (Höistad 2003, 85.)

Aina kun kiusaamista alkaa tapahtua jatkuvana tai vähänkin kerrallaan saman lapsen kohdalla, tämä voi olla merkki jatkuvasta ja toistuvasta kiusaamisesta. Juuri tämän vuoksi päiväkodin henkilökunnan on pystyttävä havainnoimaan mahdollista kiusaamista päivittäisissä tilanteissa ja reagoitava niihin vakavasti. Lapsilla on usein kyky huijata omaa ympäristöään ja he näyttävät ulospäin siltä kuin kaikki olisi hyvin (Höistad 2003, 86–87).

6 AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA KIUSAAMISESTA

Aiempiä tutkimuksia liittyen päiväkotikiusaamiseen on melko vähän. Yksi tärkeimmistä kiusaamiseen liittyvistä tutkimuksista on Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin yhteinen tutkimus ”Kiusaavatko pienetkin lapset?”. Tätä hanketta on rahoittanut sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö vuosina 2009–2010. Hankkeen tarkoituksena on ollut ehkäistä kiusaamista alle kouluikäisten lasten parissa. Hanke on ollut erittäin kattava ja laaja. Tutkimustulosten perusteella kiusaaminen on ollut fyysistä, sanallista ja psyykkistä. Yleisimpänä kiusaamisen muotona on ollut ryhmästä ja/tai leikistä poissulkeminen. Tutkimuksesta käy ilmi myös, että päiväkodin työntekijöillä ei ole tarpeeksi paljon tietoa tunnistaa itse kiusaamista tai puuttua siihen. Vanhempien toiveena on ollut se, että vanhemmat ja päiväkodin työntekijät keskustelisivat yhdessä kiusaamisesta.

Johanna Talon pro gradu -tutkielma (2000), ”Kiusataanko jo päiväkodissa?” käsittelee kiusaamisen ongelmia alle kouluikäisten lasten keskuudessa. Tutkimukseen osallistuneista 12 lapsesta 24 % oli kokenut kiusaamista. Tutkimukseen osallistuneet lapset olivat kokeneet eniten fyysistä kiusaamista. Jyväskylän yliopiston varhaiskasvatuksen laitoksella on tehty pro gradu -tutkielma (Pollari & Vatjus 2007) otsikolla ”Lasten näkökulmia osallisuuteen päiväkodin vertaisryhmässä”. Pollarin ja Vatjuksen työn teemoina olivat ystävyys, riitely, kiusaaminen ja sopiminen. Tutkimuksesta kävi ilmi, että tutkimukseen osallistuneissa päiväkotiryhmissä esiintyi paljon kiusaamista. Fyysisen kiusaamisen lisäksi esiintyi myös paljon sanallista kiusaamista, jonka lapset kokivat pahaa mieltä aiheuttavana asiana päiväkodissa. Päiväkodin henkilökunta toi esille päiväkodin ja vanhempien välisen kasvatuskumppanuuden tärkeyden.

Tutkimukset muun muassa Norjassa (Alsaker 1993), Sveitsissä (Alsaker & Nägele 2008; Alsaker & Valkanover 2000, 2001), USA:ssa (Kochenderfer & Ladd 1999; Crick ym. 1999) sekä Australiassa (Main 1999; Rigby 1997) ovat osoittaneet, että kiusaamista esiintyy jo alle kouluikäisillä lapsilla. Tutkimusten mukaan alle kouluikäisten lasten keskuudessa esiintyvä kiusaaminen muistuttaa melko paljon niitä kiusaamisen tapoja ja muotoja, jotka ovat osoittautuneet tavallisiksi koulukiusaamisesta tehdyissä tutkimuksissa.

7 KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN

Mikäli kyseessä on kiusaaminen pienten lasten kesken, tulee muistaa, että lapset harvoin pystyvät selvittämään kiusaamistilannetta keskenään. Heidän taitonsa eivät yksinkertaisesti riitä käsittelemään esimerkiksi syy-seuraussuhteita omin päin. Myöskään kiusaaja ei yleensä lopeta kiusaamistaan ilman aikuisen väliintuloa. Siksi onkin tärkeää, että päiväkodin henkilökunta puuttuu tilanteeseen suoraan kun sellaista huomaavat ja lopettavat kiusaamisen välittömästi. (Alsaker 2010, 3.) Aikuisen tulisi keskustella kiusaajan kanssa asiasta, ja siitä, mitä ja miten tällaista pääsi tapahtumaan. Yleensä keskustelussa on tarpeellista olla kaksi aikuista mukana niin, että toinen kirjaa keskustelun ylös ja toinen johtaa keskustelua. Tällöin voidaan varmistaa se, että myöhemmin ei synny epäselvyyksiä kyseisestä keskustelusta (Salmivalli 2000, 55).

Kiusaamisen vähentäminen on tavoitteena monille päiväkodeille ja kouluille, mutta siihen mistä ei tiedetä, ei voida puuttua. Kiusaamisongelma on tiedostettava rehellisesti ja samalla on myönnettävä, että kiusaamista on myös omassa päiväkodissa tai koulussa. Kiusaamisen vastainen työ, edes ennaltaehkäisevä, ei voi käynnistyä, jos kiusaamista vähätellään tai sitä ei pidetä ongelmana omassa päiväkodissa. Kiusaaminen lasten keskuudessa on valitettavan tavallinen ongelma, jota esiintyy todennäköisesti kaikissa päiväkodeissa ja kouluissa. (Salmivalli 2000, 55.) Yhtenä haasteena päiväkotien työntekijöille onkin erottaa, milloin kyse on normaaleista ristiriidoista lasten välillä ja milloin kyse on kiusaamisesta. Lisäksi aikuisten tulisi tunnistaa lapsista merkkejä, jotka viittaavat kiusaamiseen. Näitä ovat esimerkiksi psykosomaattiset oireet kuten jatkuva päänsärky tai lapsen pitkään jatkuva haluttomuus tulla päiväkotiin. Aikuisten tulisi keskustella myös lapsiryhmässä hyväksyttävästä ja ei-hyväksyttävästä käytöksestä. Säännöistä ja toimintatavoista avoimesti keskusteleminen auttaa lapsia hahmottamaan millainen käytös on sallittua ja millainen ei. Se tuo lisäksi turvallisuuden tunnetta ryhmän lapsille, kun he voivat kokea, etteivät ole yksin hankalissa tilanteissa. (Alsaker 2010, 3.)

Lapsi tekee toiselle lapselle pahaa, mutta usein siksi, että häntä on kohdeltu huonosti syystä tai toisesta. Aikuinen ei saa näyttää vihaansa keskustellessaan lasten kanssa kiusaamistilanteesta. Lapsia ei siis kuulustella. Useimmiten lasten syyttäminen johtaa vain puolusteluun, eikä niinkään vuoropuheluun. Kiusaajan kanssa on päästävä

tapahtuneesta yhteisymmärrykseen niin, että yhdessä yritetään saada selville, mitä hänen toimintansa takana on. Keskustelussa käsitellään sekä kiusaajan että kiusatun käytöstä. Aikuisen tulisi tilanteessa kuin tilanteessa kertoa lapsille, että ei aio hyväksyä heidän tekoja, vaan aikoo auttaa kiusaajaa lopettamaan toisia vahingoittavan toiminnan. Kiusaaja tulee saada ymmärtämään vastuunsa ja hänen tulisi kokea se, että hän saa tukea ja toivoa aikuiselta. Keskustelu käydään suljetussa tilassa kasvotusten, eikä häiriötekijöitä saa keskustelun aikana olla. (Höistad 2003, 134–135.)

Päästäkseen irti kiusaamistoiminnastaan, kiusaajan tulee itse miettiä ja antaa vastaus siihen, miten hän aikoo lopettaa toista vahingoittavan toimintansa. Esimerkiksi päiväkodissa kerrotaan lapselle, mitä mieltä kiusaamisesta ollaan ja mitä henkilökunta aikoo tehdä asialle. Kun kiusaaja on miettinyt vastauksensa, jonka tulee olla lupaus, se kirjataan ylös paperille. Lupauksen on hyvä olla yksinkertainen, jotta se on helposti toteutettavissa, ja asiassa voidaan päästä kohti loppua. Päiväkodin henkilökunnan on kerrottava lapselle, että häntä pidetään silmällä koko ajan, niin kauan kunnes kiusaaminen loppuu. Kiusaaja saattaa usein kokea helpotuksen, kun enää ei voi paljastuksen vuoksi kiusata. Päiväkodin henkilökunnan tulee kertoa tällaisista tapahtumista lasten vanhemmille, jotta vanhemmat voisivat ottaa kiusaamisen puheeksi myös kotona ja kysellä lapselta erinäisiä kysymyksiä kiusaamistilanteeseen ja kiusaamiseen liittyen. Seuraava tapaaminen on hyvä sopia noin viikon päähän, jotta nähdään onko mitään muutosta asiassa vielä tapahtunut. Tapaamisessa on hyvä olla mukana kiusaajan vanhemmat, ainakin yksi aikuinen päiväkodista sekä mahdollisesti kiusattu lapsi vanhempineen. Tarvittaessa päiväkodissa voidaan keskustella kiusaajan kavereidenkin kanssa aivan samalla tavalla kun kiusaajan kanssa, jotta päästäisiin enemmän kiinni kiusaajan motiiviin. (Höistad 2003, 136–143.)

7.1 Kiusaamisen ehkäiseminen

Päiväkodissa tulee olla kirjallinen toimintasuunnitelma kiusaamistapauksiin liittyen. Näin jokainen henkilökunnan jäsen sitoutuu noudattamaan yhdessä päätettyjä toimintatapoja eri tilanteissa. Kaikkien on asennoiduttava samansuuntaisesti suunnitelmaan, vaikkei olisi ollutkaan sen tekemisessä mukana. Heidän on kuitenkin hyväksyttävä se ja kukaan ei saa toimia suunnitelmaa vastaan. Henkilöstön väliset keskustelut viikoittain kokouksen merkeissä ovat suositeltavia jo suunnitelmaa

laadittaessa ja erityisesti sen valmistuttua. Keskusteluissa pyritään löytämään uusia avainsanoja, joista kaikki ovat yksimielisiä. Avainsanoja voi olla esimerkiksi empatia, kunnioitus, itseluottamus ja turvallisuus. Keskustelujen perusteella aloitetaan suunnitelman laatiminen, jossa käytetään yhdessä mietittyjä avainsanoja.

Päiväkodissa pyritään, että lapset osoittavat toisia lapsia kohtaan empatiaa ja kaikki voivat kokea olonsa hyväksytyksi ja turvalliseksi. Mutta on myös tärkeää, että jokainen lapsi saa tarpeeksi usein kunnioitusta, jotta kiusaamista ei tapahtuisi. Jokaiselle lapselle olisi syytä muodostua hyvä itseluottamus, jota aikuiset omalta osaltaan kannustavat toiminnallaan ja ohjauksellaan. Lopuksi suunnitelmassa olisi hyvä tuoda esille, mitä päiväkotia erityisesti vastustaa (Höistad 2003, 159–161). Kiusaaminen alkaa usein jo päiväkodissa, josta se voi mahdollisesti siirtyä kouluelämäänkin. Ei ole tarkkaa tietoa siitä, miten usein kiusatuksi joutuminen loppuu päiväkodin tai koulun toimenpiteiden ansiosta tai muuten vaan.

Tutkimusten mukaan kiusatun rooli on erittäin pysyvä kuukausista tai vuosista toisiin. Osa lapsista voi sinnitellä tässä tilanteessa koko päiväkotia- ja kouluaikinsa. Koulukiusaaminen loppuu usein vasta 9. luokan jälkeen, kun oppilaat siirtyvät ammatilliseen koulutukseen tai lukioon. Kiusaaminen on saatava loppumaan mahdollisimman pian, koska pitkään jatkunut kiusaaminen on riski lapsen myöhemmälle kehitykselle (Salmivalli 2000, 31).

7.2 Lapsen kasvua tukeva vanhemmuus

Yleisesti usein ajatellaan, että kiusaamisen taustalla voi olla esimerkiksi perherakenteen muuttuminen, kodin etäiset ihmissuhteet tai tunneköyhä kasvuympäristö. Näiden kautta lapsi mahdollisesti kokee itsensä yksinäiseksi ja syrjäytyy sekä eristäytyy yhteiskunnan toiminnoista, mutta myös arkielämän sosiaalisista tilanteista. Kiusaavalla lapsella ei ole mahdollisesti koskaan ollut minkäänlaista pitkäjänteistä harrastusta, joka olisi yhtäjaksoisesti kestänyt keskeytymättä. Kiusaava lapsi ryhtyy usein kaikenlaiseen toimintaan, muttei pysty paneutumaan asioihin kuin hetkellisesti, sillä hän kyllästyy yleensä nopeasti. Ellei kiusaamiseen puututa, se vain pahenee iän karttuessa ja voi muotoutua väkivaltaiseksi. (Harjunkoski 1994, 44.) Vanhempien tulee ymmärtää pienen lapsen helliminen hyväksi toiminnaksi, mutta hellimisen ja hyvänä pidon lisäksi

lapsi tarvitsee selkeät ja pitävät rajat, jotka vanhemmat hänelle asettavat. Lapsi tarvitsee rajoja. Lapsen tulee myös oppia kestämaan pettymyksiä, jotta hän voisi oppia elämään yhteiskunnassamme. Lapsi kokeilee rajoja yleensä kiukuttelemalla tai väkivallan keinoin saadakseen tahtonsa perille. Tähän ei kuitenkaan vanhemman pidä lähteä mukaan antamalla periksi (Harjunkoski 1994, 44).

Mikäli pieni lapsi kokee kotinsa turvattomaksi, hän hakee huomiota yleensä joltain toiselta aikuiselta ja kaipaa syliä. Jos kasvatusto puuttuu vanhemmilta, se yleensä huomataan lapsen käytöksen muuttumisena tai mahdollisesti niin, että lapsi alkaa kiusata, jotta saisi huomiota laajemmin. Hän hakee valtaansa. Vanhemmilla tulee olla aito kiinnostus lapsen elämään sekä päivittäisissä asioissa ohjaamiseen ja neuvomiseen. Päivittäin on hyvä käydä keskusteluita esimerkiksi siitä, mitä päiväkodissa on tänään tapahtunut. Perheenjäsenten avoin vuorovaikutus ja hyvä luottamussuhde mahdollistaa kiusaamistapausten esiin nousemisen. Vanhemmat eivät saa olla kiusaamisongelmien suhteen lasta kohtaan välinpitämättömiä, vaan päinvastoin. Päiväkoti on myös sosiaalisen kasvun ympäristö, jossa lapsi harjaantuu pärjäämään ryhmässä ja ottamaan muut lapset huomioon omassa toiminnassaan. Lapsen itsetuntoa tulee pitää mahdollisimman paljon tasapainossa, sillä hyvällä itsetunnolla on merkitystä kiusaamisen ehkäisijänä. Päiväkotiryhmän ilmapiirilläkin on kiusaamiseen vaikutusta, joko laukaisijana tai ehkäisijänä. (Harjunkoski 1994, 45–47.)

Turvallisen aikuisen merkitys kasvavalle lapselle on siis erittäin suuri, sillä kiusaamisesta uskalletaan kertoa ensimmäisenä vanhemmille ja vasta toisena hoitopaikan henkilökunnalle. Tosin tämä määräytyy sen mukaan, keihin aikuisiin lapsi luottaa ja kenellä on tarpeeksi auktoriteettia kyseisen lapsen päivittäiseen toimintaan. Jos kiusaaminen on niin sanotusti piilossa tapahtuvaa, on sitä päiväkotihenkilökunnan vaikeampi havaita. Onkin ensiarvoisen tärkeää, että päiväkodin ja kodin välillä olisi toimiva yhteistyö ja keskusteluyhteys lasta koskevista asioista. (Harjunkoski 1994, 47–48.)

Vanhempien tarkoituksena ja tavoitteena on kasvattaa lapsesta yksilö, joka selviytyy omassa elämässään. Elämänhallinta on omiin mahdollisuuksiin uskomista. Lapsi oppii suurimman osan asioista varhaisessa lapsuudessa, ja lapsen minäkuva perustuu omiin kokemuksiin elämästä. Terve minäkäsitys ei liikoja horju epäonnistumisista. Lapsen kasvun aikana on myös vastoinkäymisiä, joita on lisäksi opittava ymmärtämään ja

selvittämään. Epäonnistumisista on mahdollista muodostaa uusia mahdollisuuksia, jos lapsi kasvaa ja kehittyy normaalisti. Lapsen tasapainoiselle kehitykselle ovat tärkeitä asioita esimerkiksi aito kiinnostus lapseen, yhteiset rituaalit, vastuun antaminen, ristiriidoista keskusteleminen perheen kesken, rajoista kiinni pitäminen, lapsen sukupuoliroolin vahvistaminen sekä omaan toimintaan rohkaiseminen. (Harjunkoski 1994, 87–91.)

Aggressiivisesti käyttäytyvien lasten kasvatusta ja kasvuolosuhteita on tutkittu jonkin verran. Erityisesti on tutkittu sitä, millainen kasvatus lapsuudessa vaikuttaa aggressiivisen reaktiomallin kehittymiseen. Tutkimusten mukaan neljän tekijän on havaittu olevan erityisen merkityksellisiä erityisesti poikien keskuudessa. Ensimmäiseksi, lapsen pääasiallisen hoivaajan, usein äidin, emotionaalinen asenne lapsen varhaisvuosien aikana on erityisen merkityksellinen. Negatiivinen perusasenne, josta puuttuu lämpö ja omistautuminen, lisää selvästi riskiä, että lapsesta tulee myöhemmin aggressiivinen ja vihamielinen toisia kohtaan. Toisena tärkeänä tekijä on se, minkä verran varhaisen hoivan antaja on sallinut aggressiivista käytöstä toisia ihmisiä, esimerkiksi sisaruksia kohtaan. Jos aggressiivinen käytös on sallittu eikä rajoja ole asetettu, lapsen aggression taso todennäköisesti myöhemmin nousee. Kolmas lapsen aggressiivisuutta lisäävä tekijä on vanhempien aggressiivinen lastenkasvatusmenetelmä, kuten fyysinen rankaisu. Neljäs olennainen tekijä on lapsen temperamentti. Tämän tekijän vaikutus on kuitenkin pienempi kuin edellä mainittujen. (Olweus 1992, 41.)

8 HAASTATTELUTUTKIMUS

Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus tarkastelee ihmisten välisiä ja sosiaalisia merkityksiä, jotka ilmenevät suhteina ja niiden muodostamina kokonaisuuksina. Merkityskokonaisuudet ovat sidoksissa ihmisiin ja ilmenevät toimintana, ajatuksina sekä päämäärien asettamina yhteiskunnan rakenteina. Tavoitteenani on saada selville ihmisten omia kuvauksia itse koetusta todellisuudesta suhteessa kiusaamiseen päiväkodissa. Nämä kuvaukset sisältävät ihmisille tärkeitä ja merkityksellisiä asioita heidän arkisesta työstään. Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyllä tutkimuksella on mahdollista saada selville myös ihmisten kertomia asioita heidän omasta suhteestaan kiusaamisen ehkäisyyn ja sen lopettamisesta. Laadullisessa tutkimuksessa saadaan selville sekä kokemuksiin että käsityksiin liittyviä merkityksiä. (Vilka 2005, 97.)

Kvalitatiivinen tutkimus voi koostua erilaisista lähestymistavoista ja menetelmistä ihmisen ja hänen elämänsä tutkimiseksi eikä se ole tietyn tieteenalan tutkimusote eikä myöskään vain yhdenlainen tapa tutkia asioita. Opinnäytetyössäni toteutin aineiston hankinnan käyttämällä kyselylomakkeita. Kyselylomake on sijoitettu ihmisen työelämään, joka on merkittävä osa ihmisen elämän kokonaisuutta. Tarkoituksena on siis tutkia yhtä ihmisen suurimmista elämismaailmoista. Tutkijana olen määritellyt itselleni kohteeksi joukon yksilöitä, joita yhdistää varhaiskasvatustyö. On myös merkittävää miettiä, mikä on kuvauksen käsitteellinen kohde. Opinnäytetyössäni käsitteellinen kohde on kiusaaminen päivähoidossa ja nimenomaan sen ehkäiseminen sekä siihen puuttuminen.

Tutkimusta varten anoin Nokian kaupungin kasvatus- ja opetuskeskuksen johtajalta kirjallisen luvan tutkimuksen tekemiseen. Tutkimus tehtiin kahdessa nokialaisessa päiväkodissa, jotka sijaitsevat fyysisesti samalla tontilla. Tutkimus toteutettiin kvalitatiivista tutkimusotetta käyttäen. Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumiseen liittyvässä tutkimuksessani halusin saada tietoa siitä, mitä vastaajat ajattelivat aiheesta ja miten he toimivat kiusaamistilanteissa. Tutkijana en pysty sanoutumaan täysin irti arvolähtökohdista ja siten tekemään täysin objektiivista tutkimusta. Kvalitatiivisella tutkimuksella saadut tulokset ovat kuitenkin ainutlaatuisia. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2006, 152.)

Aineisto kerättiin toimittamalla kahden päiväkodin 18 varhaiskasvattajille kyselylomakkeet (liite 1), joissa oli taustatietokysymyksiä suljettuina ja tutkimusaihekysymyksiä avoimina kysymyksinä. Lomakekysely mahdollisti sen, että jokainen työntekijä voi vastata kyselyyn, kun hänellä on itse aikaa. Avointen kysymysten tarkoitus oli antaa vastaajien itse kertoa aiheesta omin sanoin, ja kaikki mitä heillä oli mielessään (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2006, 190). Kyselylomakkeet vein henkilökohtaisesti kumpaankin yksikköön ja kerroin henkilöstölle niiden saapumisesta. He palauttivat täytetyn kyselylomakkeen sosiaalitalaan jätettyyn kirjekuoreen. Vastausaikaa oli noin kaksi viikkoa. Päiväkoteihin jätetyistä 18 lomakkeesta palautui täytettynä kahdeksan.

Kyselylomake oli jaettu kolmeen osaan. Ensimmäinen osuus koostui suljetuista kysymyksistä, joissa kerättiin taustatietoja vastaajista. Suljettuja kysymyksiä oli kuusi. Niissä kysyttiin muun muassa heidän ikäänsä, sukupuolta sekä koulutusastetta ja työvuosien määrää päivähoitossa. Toinen ja kolmas osuus olivat avoimia kysymyksiä. Toisessa osuudessa aiheina olivat kiusaamisen havainnointi ja sen ehkäisy. Myös toisessa osuudessa oli kuusi kysymystä. Vastaajaa heräteltiin ensin miettimään, millainen lasten toiminta on kiusaamista ja esiintyykö sitä hänen ryhmässään. Kiusaamisen määrittelyn jälkeen vastaaja siirtyi pohtimaan sen hetken lapsiryhmäänsä ja omaa toimintaansa suhteessa kiusaamiseen ehkäisyyn. Kyselylomakkeen kolmannessa osuudessa aiheena oli kiusaamiseen puuttuminen. Näissä kysymyksissä vastaajan tuli miettiä, miten toimia kun kiusaamista on jo tapahtunut ja miten hän kasvattajana puuttuu siihen. Lisäksi osuuden kaksi viimeistä kysymystä käsittelivät varhaiskasvattajien ammatillisen tuen tarpeita kiusaamistilanteisiin ja niiden ehkäisyyn liittyen.

Analysoin tutkimusaineiston induktiivista sisällönanalyysiä käyttäen. Sisällön analyysillä sain analysoitua dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Tarkoituksena oli saada tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Induktiivisella eli aineistolähtöisellä analyysillä muodostin tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuuden. Käsittelin tutkimuksen aineiston tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2003,93,97.) Luin aineiston läpi ja keräsin tutkimukseen liittyvät olennaiset asiat paperille. Tämän jälkeen yhdistelin esiin nousseita asioita ja muodostin niistä alaluokkia. Alaluokkia yhdistämällä sain yläluokkia ja niistä edelleen 3 pääluokkaa; kiusaamisen ehkäisyyn

keinoja, kiusaamiseen puuttuminen varhaiskasvatuksessa sekä varhaiskasvattajien ammattillinen tuki. Analyysiäni ohjasivat tutkimustehtävät, joihin halusin löytää vastauksia.

9 TULOKSET

Kyselyyn vastanneista päiväkotien henkilökunnasta yksi sijoittui ikäkategoriaan 25-34 vuotta, viisi kategoriaan 35-44 vuotta ja kaksi kategoriaan 45-54 vuotta. Nuorimpien, eli 18-24 vuotiaiden, sekä vanhimpien, eli yli 55 vuotiaiden, kategoriaan ei kuulunut yksikään vastaajista. Sukupuoleltaan kaikki vastaajat olivat naisia.

TAULUKKO 1. Vastaajien ikäjakauma

IKÄ				
18-24 vuotta	24-34 vuotta	34-44 vuotta	45-54 vuotta	yli 55 vuotta
0	1	5	2	0

Kuudella tutkimukseen osallistuneista koulutusaste oli toisen asteen koulutus, yhdellä alempi korkeakoulututkinto ja yhdellä ylempi korkeakoulututkinto.

TAULUKKO 2. Vastaajien koulutusaste

KOULUTUSASTE		
toinen aste	alempi kk	ylempi kk
6	1	1

Työvuosia päivähoitossa kyselyyn vastanneilla oli kuuden ja 30 välillä jakautuen seuraavasti.

TAULUKKO 3. Vastaajien työvuodet päivähoitossa

TYÖVUODET PÄIVÄHOIDOSSA				
5 tai alle	6-12 vuotta	13-20 vuotta	21-30 vuotta	yli 30 vuotta
0	5	2	1	0

Toteutin kyselyn vuoden 2011 toukokuun alussa ja tänä toimikautena kyselyyn vastanneiden varhaiskasvattajien lapsiryhmien keskimääräinen ikäjakauma oli seuraava. Yksi vastaajista työskenteli ryhmässä, jossa lasten keskimääräinen ikä oli 1-2 vuotta. 3-4 vuotiaden lasten kanssa työskenteli myös yksi vastaajista. Lähes esikouluikäisten eli 4-5 vuotiaden kanssa työskenteli vastaajista neljä varhaiskasvattajaa ja loput kaksi vastaajaa työskentelivät 5-6 vuotiaden lasten parissa.

TAULUKKO 4. Vastaajien lapsiryhmän keskimääräinen ikä

LAPSIRYHMÄN KESKIMÄÄRÄINEN IKÄ				
1-2 vuotta	2-3 vuotta	3-4 vuotta	4-5 vuotta	5-6 vuotta
1	0	1	4	2

9.1 Kiusaamisen ehkäisyn keinoja

Alla olevassa taulukossa on kiusaamisen ehkäisyn keinoja, jossa yläluokissa on selitetty käytännön työmuotoja yleisellä tasolla ja alaluokissa avattu näitä tarkemmin. Pääluokka on osa aiemmin esiteltyä jaottelua; kiusaamisen ehkäisyn keinoja, kiusaamiseen puuttuminen varhaiskasvatuksessa sekä varhaiskasvattajien ammattillinen tuki.

TAULUKKO 5. Kiusaamisen ehkäisyn keinoja

Alaluokka	Yläluokka	Päälouokka
<p>Läsnäolo</p> <p>Toimintaan sekä leikkeihin rohkaiseminen</p> <p>Leikkitaitojen opettaminen</p> <p>Mukana leikkiminen</p> <p>Havainnointi ja dokumentointi</p> <p>Pienryhmätoiminta</p> <p>Leikkiryhmien sekoittaminen</p>	<p>Pysyvä aikuinen ja turvallinen ilmapiiri</p> <p>Leikkien valvominen</p> <p>Lapsen osallisuuden takaaminen</p>	<p>Kiusaamisen ehkäisyn keinoja</p>

Tutkimuksessani kysyin; ”Oletko havainnut lapsiryhmässäsi kiusaamista?” Vastanneista kuusi on havainnut lapsiryhmässään kiusaamista ainakin jonkin verran. Vastaajista kaksi ei ole havainnut lapsi ryhmässään kiusaamista.

Kyselyyn vastanneita pyydettiin kertomaan millainen lasten toiminta on kiusaamista. Kiusaaminen nähtiin systemaattisena ja jatkuvana toisen lapsen häiritsemisenä sekä fyysisesti että henkisesti ja vallan epätasapainona.

”Nimittelyä, huomatteluja, leikistä pois jättämistä, lyömistä.” (Vastaaja 3)

”Mä en leiki sun kaa, en oo sun kaveri - potkiminen, lyöminen”

(Vastaaja 4)

”Ei olla valmiita jakamaan leluja; toiselle jaetaan, mutta toiselle ei. Toisen vähättelyä ja lällättelyä, sä et osaa-” (Vastaaja 6)

Päiväkotien työntekijöitä pyydettiin miettimään millaisilla asioilla heidän omassa työssään on vaikutusta kiusaamiseen ehkäisevästi. Ensiarvoisen tärkeänä pidettiin lasten ja lapsiryhmän tuntemista, aikuisten jatkuvaa läsnäoloa sekä lasten leikkien tarkkailua ja dokumentointia. Lasten kielteiseen toimintaan puuttuminen heti ja säännöllinen leikkien havainnointi koettiin tärkeäksi. Havainnoinnin keinoista keskeisimpänä nousivat leikkien sivusta seuraaminen, kuuntelu ja siinä samalla mahdollisuuksien mukaan dokumentointi. Leikkiin ja toimintaan rohkaiseminen nähdään myös pysyvän aikuisen yhtenä mahdollisuutena luoda luottavainen suhde lapseen. Pienryhmätoiminta nähdään tähän ihanteellisena, koska siinä lasten määrä yhtä aikuista kohti on pieni.

”Tuttuja aikuisia, pysyviä aikuisia, toiminnan tarkkailu ja ennakointi.”

(Vastaaja 1)

”Leikkien katsomista etäältä ja ohjailua, jopa leikin opettamista.”

(Vastaaja 2)

”Ensiarvoista on aikuisten havainnointi ja puuttuminen. Seuraamalla sivusta esim. lasten leikkiä/keskutelua ja joskus niitä kirjaamallaakin. Havaintoja tekee jatkuvasti työssään.” (Vastaaja 5)

”Leikkiryhmien sekoittamista, ettei tulisi kuppikuntia. Sivusta seuraamalla.” (Vastaaja 4)

”Pienryhmätoiminnan aikana on helppo seurata ja kirjata leikkitalanteiden kulkua ja dynamiikkaa. Jatkuva läsnäolo helpottaa havainnointia.”

(Vastaaja 7)

Päiväkotien työntekijät toivat esiin lapsiryhmiensä ystävyysuhteista, että jokaisella lapsiryhmänsä jäsenellä ei ole tasavertaista ystävyysuuhdetta. He yrittävät kuitenkin monilla eri keinoin tukea ystävyysuhteiden solmimista esimerkiksi sekoittamalla leikkiryhmiä ja kannustamalla leikkeihin uusienkin kavereiden kanssa. Myös pienryhmätoiminnan kautta vahvistetaan lapsen osallisuutta ja luodaan uusia ystävyysuhteita. Lapsille uusien ystävyysuhteiden muodostaminen aikuisjohtoisesti nähdään päiväkotien henkilökunnan keskuudessa tärkeänä, sillä tällöin lapsen osallisuutta taataan.

”Seuraamalla, ohjaamalla siten, että kaikille löytyy ystäviä.” (Vastaja 3)

”Autetaan ja rohkaistaan leikkiin mukaan menemiseen, kaverin löytämiseen.” (Vastaja 6)

”Pienryhmiä muodostettaessa tietoisesti saatetaan yhteen lapsia, jotka eivät esimerkiksi vapaasti hakeudu toistensa seuraan; omassa ryhmässä leikkitalanteet ovat muuttaneet näidenkin lasten suhdetta toisiinsa. Vuorovaikutustilanteiden hyödyntäminen.” (Vastaja 7)

”Havainnoinnin kautta ohjaamalla ja neuvomalla.” (Vastaja 5)

”Pienryhmätoiminta, aikuisen läsnäolo ja havainnointi; välitön puuttuminen ja ennaltaehkäisy on yhtä suurta kuin leikin ohjaus.” (Vastaja 4)

9.2 Kiusaamiseen puuttuminen varhaiskasvatuksessa

Alla olevassa taulukossa avataan toisen pääluokan sisältö. Toinen pääluokka koostuu siitä, miten varhaiskasvatuksessa puututaan lasten keskinäiseen kiusaamiseen.

TAULUKKO 6. Kiusaamiseen puuttuminen varhaiskasvatuksessa

Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka
<p>Yhteistoiminnalla ratkaisu</p> <p>Näkökulmien luominen lapsille</p> <p>Toisten tunteiden huomiointi</p> <p>Tieto vanhemmille</p> <p>Keskustelu vanhempien kanssa</p> <p>Anteeksipyyntö</p> <p>Jäähypenkki</p> <p>Harminpaikka</p>	<p>Keskustelu osapuolten kanssa</p> <p>Kasvatuskumppanuus</p> <p>Väliintulo</p>	<p>Kiusaamiseen puuttuminen varhaiskasvatuksessa</p>

Tutkimuksessani selvitin miten päiväkotien työntekijät reagoivat huomattessaan kiusaamistilanteen. Kyselyyn vastanneiden kesken oli itsestään selvää, että tilanteeseen puututaan mahdollisimman pian havainnoin jälkeen. Vanhempien kanssa tehtävä, kasvatuskumppanuudeksi nimetty yhteistyö on tärkeätä. Tilanteeseen puuttumisen

konkretisoiminen on lapsen tai lasten kanssa keskusteleminen asiasta. Yhteistoiminnan kautta pyritään pääsemään ratkaisuun kiusaamisen lopettamiseksi. Keskustelun kautta luodaan aikuisen avulla näkökulmia lapsille sekä opetetaan toisen tunteiden huomioon ottamista, empatiakykyä.

”Puhutaan siitä, miten kyseinen kiusaaminen loppuu tähän. Kaikkien lasten vanhemmille (,jotka olivat kiusaajina tai kiusattuina) kerrotaan asiasta.” (Vastaaja 3)

”Menen tilanteeseen. Puhun lasten kanssa.” (Vastaaja 5)

”Puutun heti asiaan ja keskustelemme kyseisten lasten kanssa. Lähinnä miksi teit noin, miltä mahtaa toisesta tuntua...” (Vastaaja 8)

”Puuttumalla, selvittämällä asian.” (Vastaaja 6)

Päiväkotien työntekijöiden kiusaamiseen reagointi on samankaltaista riippumatta siitä huomaavatko he itse kiusaamistilanteen vai tuleeeko kiusaamisesta kertomaan heille lapsi.

”Keskustelen ensin kiusatun kanssa ja sen jälkeen kiusaajan. Selvitän minkälaisesta kiusaamisesta oli kyse. Miten kiusattiin. Missä kiusattiin. Koska tapahtui.” (Vastaaja 1)

”Kysyn, miten/kuka lapsi on kiusannut ja menemme selvittämään yhdessä tilannetta.” (Vastaaja 2)

”Otan asianosaiset puhutteluun. Jos tilanne vaatii asiasta keskustellaan ”kokouksessa” koko lapsiryhmän kanssa. Asiasta tieto kummankin osapuolen vanhemmille iltapäivällä.” (Vastaaja 7)

”Menen selvittämään asiaan yhdessä kiusatun ja kiusaajan kanssa.” (Vastaaja 8)

Päiväkotien työntekijöillä on muitakin keinoja kuin keskustelu kiusaamisen puuttumiseen. Muina väliintuloina Tervasuon ja Sammaliston päiväkodeissa käytetään anteeksipyyntöä, jäähyenkkä ja harminpaikkaa sekä kasvatuskumppanuuden nimissä vanhemmille asiasta tiedottamista.

”Puhuttelu, anteeksi pyytäminen. Asian pohtiminen näkökulmasta, miltä toisesta tuntuu.” (Vastaja 3)

”Keskustelu, anteeksipyyntö. Jos nämä eivät onnistu asian miettiminen ”harminpaikalla” tai jos tilanne toistuu. Harminpaikka on viimeinen pysäytyskeino.” (Vastaja 6)

”Keskustelu ja rangaistuksena käytämme harminpaikkaa.” (Vastaja 8)

”Keskustelu myös osallisten vanhempien kanssa. Jos nämä eivät tuota tulosta ”kiusaajan” leikkikavereiden valinta aikuisjohtoisesti. Pidetään kiusaaja ja kiusattu erillään.” (Vastaja 5)

”Keskustelu, miten he molemmat kokevat tilanteen, mitä tilanteelle voisi tehdä. Puhumalla asiasta vanhemmille, jotta he voivat kotona keskustella asiasta lapselle. Anteeksipyyntö, jäähyenkkä, tilanteen läpikäyminen uudestaan.” (Vastaja 1)

9.3 Varhaiskasvattajien ammatillinen tuki

Kolmas pääluokka koostuu päiväkotien henkilökunnan ammatillisesta tuesta koskien kiusaamistyötä. Siitä millaista tukea he kokevat saavansa arjen työssä ja millaista tukea he toivoisivat saavansa, jotta kiusaamisen ehkäisy olisi helpompaa jokapäiväisessä työssä.

TAULUKKO 7. Varhaiskasvattajien ammatillinen tuki

Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka
Tiimin yhteinen linja Erilaiset näkökulmat Esimiehen tuki	Vertaistuki	
Vanhemmalle asiasta tiedottaminen Lapsen kanssa kotona keskustelu	Kasvatuskumppanuus	Varhaiskasvattajien ammatillinen tuki
Täydennyskoulutus Asiantuntijan apu	Ammatillisuuden vahvistaminen	

Tervasuon ja Sammaliston päiväkotien työntekijät kokivat saavansa tukea omalta työtiimiltään. Tiimityöskentelyn kautta saadaan monenlaisia näkökulmia ja tilanteen mentäessä haastavammaksi luodaan yhdessä ratkaisu ongelmaan. Tiimin kanssa on myös sovittu yhteisestä linjasta kiusaamisen ehkäisyssä sekä puuttumisessa. Yksi vastaajista kertoo, että vahvistavana tukena he käyttävät esimiestään, mutta oman tiimin jäsenet ovat arjen auttajia. Eräs vastaaja kertoo, että tiimin kanssa on sovittu yhteiset säännöt ja he puhuvat yhdessä sattuneista tilanteista, jotta kaikki tietävät asian.

Ammatillisen tuen vahvistamistarpeina nousee esiin täydennyskoulutus, asiantuntijan apu ja vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö. Kyselyyn vastanneista kaksi jättivät

kysymykset; ”Millaista tukea saat kiusaamiseen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen?” sekä ”Millaista tukea toivoisit saavasi?” tyhjiksi.

”Toivoisin saavani tukea koko omalta tiimiltä ja tarvittaessa muilta työntekijöiltä ja johtajalta. Asiaa auttaa myös se, että vanhemmat ymmärtävät tilanteen ja ottavat sen vakavasti, hyvä vuorovaikutus puolin ja toisin.” (Vastaaja 1)

”Asiaan liittyvä koulutus.” (Vastaaja 2)

”Jos kiusaaminen jatkuisi kaikesta puuttumisesta huolimatta eikä vanhempienkaan tuki riittäisi silloin haluaisin tukea työkavereilta, konsultoivalta erityislastentarhanopettajalta.” (Vastaaja 3)

”Koulutukset aina hyvää herättelyä!” (Vastaaja 7)

9.4 Johtopäätökset

Lopuksi kokoan yhteen kyselyn pohjalta esiin nousseita asioita johtopäätöksiksi.

1. Tervasuon ja Sammaliston päiväkodeissa kiusaamista ehkäistään luomalla lapsiryhmään turvallinen ilmapiiri ja takaamalla lasten osallisuus.
2. Kiusaamisen ehkäisyn keinoina käytetään myös lasten leikkien säännöllistä havainnointia sekä näiden havaintojen dokumentointia.
3. Kiusaamiseen puututaan keskustelemalla tapahtuneen jälkeen osapuolten kanssa sekä välittömällä väliintuloilla.
4. Päiväkodeissa lasten vanhemmat pidetään ajan tasalla myös kiusaamista koskevista asioista.
5. Päiväkotien työntekijät kokivat saavansa kiusaamistyöhön tukea arjen työssä vertaisilta ja esimieheltä, mutta myös koulutustarpeita kiusaamistyöstä on.

10 POHDINTA

Opinnäytetyön tulokset osoittavat Tervasuon ja Sammaliston päiväkotien henkilökunnalla olevan keinoja ehkäistä ja puuttua lasten keskinäiseen kiusaamiseen. Vastauksia sain vain puolelta koko varhaiskasvattajien määrästä. Tämä on suhteellisen pieni osuus, mutta ainakin heiltä löytyi keinoja kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puttumiseen. Työtä tehdään tiimissä, joten eiköhän osajia löydy jokaisesta tiimistä. Lähes kaikki vastaajat olivat havainneet ryhmässään kiusaamista ja kokivat kiusaamistyön yhdeksi osaksi työtään. Välillä kiusaamista ilmenee enemmän ja välillä vähemmän. Myös lasten iällä on merkitystä kiusaamisessa. Nähtiin myös lasten yksilölliset erot toimia ja käsitellä omia kokemuksiaan. Päiväkodin henkilökunnan tärkeä tehtävä on huomata kiusaaminen jo varhaisessa vaiheessa ja mahdollisesti jo ennen tapahtunutta aistia kiusaamisen mahdollisuus ja lopettaa kiusaamiseen johtava toiminta.

Vastauksista tuli esille henkilökunnan huomiot liian suurista lapsiryhmistä, jolloin heillä ei ole mahdollisuutta havainnoida jokaisen lapsen leikkejä säännöllisesti. Tällöin he eivät välttämättä huomaa lasten välistä kiusaamista. Lapset viettävät suuren osan ajastaan päiväkodissa, joten laadukkaaseen päivähoitoon tulisi panostaa. Suuren osan lapsuudestaan päivähoidossa viettävän lapsen tulisi kokea osallisuutta. Osallisuus pienten lasten keskuudessa tarkoittaa kuulumista ryhmään. Päiväkotien henkilöstö koki osallisuuden kuulumisena ryhmään. Tunne siitä, että tämä on minun ryhmäni ja minun paikkani. Positiivinen ilmapiiri ja yhteenkuuluvuuden tunne jo ehkäisevät kiusaamista ja jopa vaikuttavat sen alkamattomuuteen. Lapsia tulisi rohkaista kertomaan kiusaamistilanteista. Lapsella tulee olla oikeus kertoa vaikeiksi kokemistaan asioista, olipa niissä kyse kiusaamisesta tai ei. Perinteisestä kantelukulttuurista pitäisi luopua, ja päinvastoin kehottaa lapsia kertomaan aikuiselle pienistäkin mieltä painavista asioista. Ryhmässä, jossa vallitsee luottavainen ilmapiiri ja lapset ottavat vastuuta toisistaan, on myös asioista kertominen ja puhuminen helpompaa.

Päiväkotien henkilökunta toi tutkimuksessa esiin, että lapsen kannalta olisi tärkeää, ettei työntekijöiden vaihtuvuus olisi suuri. Tämän kautta lapsen on helpompi muodostaa turvallinen ja luottamuksellinen suhde päiväkodin työntekijöihin. Myös vanhempien on helpompi lähestyä päiväkodin henkilökuntaa turvallisen ilmapiirin kautta.

Saavutettaessa kasvatuskumppanuutta, joka on päivähoiton yksi tavoitteista, on vuorovaikutus tasavertaista ja myös tunteille annetaan sija. Kasvatuskumppanuuteen perustuvassa asiakassuhteessa vanhempien ja työntekijöiden tiedot lapsesta ovat yhtä tärkeitä, vaikka niiden sisällöt ovat erilaisia. Kiusaamistilanteiden ilmentyessä on päiväkodin henkilökunnan mukaan tärkeätä informoida lapsen vanhempia tilanteesta. Kasvatuskumppanuuteen perustuvassa suhteessa voidaan keskustella luottamuksellisesti. Vanhempien on merkittävää saada mahdollisimman varhain tietoa lapsen roolista vertaisryhmässä. On tärkeätä pohtia kodin kasvatusarvoja erityisesti silloin, kun lapsi käyttäytyy muita kohtaan aggressiivisesti tai jopa kiusaa muita. Vanhempien on saatava tietoa ja neuvoja siitä, miten lapsen kanssa tulisi toimia, jotta ilkikurinen käytös saadaan loppumaan. On kuitenkin erittäin tärkeätä, että päiväkodin henkilöstö osaa kertoa vanhemmille tuomitsematta ja kunnioittaen siitä, miten lasta autetaan yhdessä parhaiten löytämään toisenlaisia tapoja ratkaista tilanteita. On tärkeää, että keskustelu pystytään pitämään dialogisena myös silloin, kun vanhempien ja henkilöstön kasvatusnäkemykset eroavat toisistaan.

Päiväkodin henkilökunnan vastauksista välittyi tunne siitä, että he pitivät omaa osaansa lapsen kasvattajana tärkeänä. Kaiken kasvattamisen lähtökohtana on oma halu kasvattaa. Hyvä motivaatio saa työntekijät etsimään tietoa ja kehittämään omaa työtään. Suurimmalla osalla henkilökunnassa tuntuikin olevan paljon tietoa kiusaamisen ehkäisystä ja siihen puuttumisesta. Yllättäen yhdessäkään vastauksessa ei kuitenkaan tuotu esiin työnohjauksellista näkökulmaa tai lasten vertaisryhmätoimintaa. Lasten vertaisryhmien tarkoituksena on, että lapset voivat käsitellä heille vaikeita tai harmia tuottavia asioita toisten lasten kanssa, jotka ovat kokeneet samanlaista. Pienissä vertaisryhmissä jokaisella lapsella olisi mahdollisuus ilmaista paremmin itseään, saada huomiota ja vastakaikua.

LÄHTEET

Alsaker, F. 2010. Bullying in kindergarten. Education.com.

<http://www.education.com/reference/article/kindergarten-bullying/?page=3>

Viitattu 13.3.2011.

Erikson, E. 1982. Lapsuus ja yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus.

Hamarus, P. 2008. Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Helsinki: Kirjapaja.

Harjunktoski, S-M. & Reino 1994. Kiusanhenki lapsen kengissä. Koulukiusaaminen-haaste kasvattajalle. Juva: Kirjapaja Oy.

Hirsijärvi, S. Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. Tutki ja kirjoita. Jyväskylä. Gummerus kirjapaino oy.

Höistad, G. 2003. Irti kiusaamisen kierteestä. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Laki lasten päivähoidosta 1973. 19.1.1973/36, 2a §. Finlex - Valtion säädöstietopankki.

Viitattu.12.1.2011.

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036?search\[type\]=pika&search\[pika\]=](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036?search[type]=pika&search[pika]=laki%20lasten%20p%C3%A4iv%C3%A4hoidosta%201973)

[laki%20lasten%20p%C3%A4iv%C3%A4hoidosta%201973](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036?search[type]=pika&search[pika]=laki%20lasten%20p%C3%A4iv%C3%A4hoidosta%201973)

Lehtinen, A-R. 2009. Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tallinna: Tallinna Raamatutrukikoda.

Olweus, D. 1992. Kiusaaminen koulussa. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset.

Parkkinen, T. & Keskinen, S.(toim.) 2005. Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 21. Turku.

Pulkkinen, L. 2002. Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Reunamo, J. 2007. Tasapainoinen varhaiskasvatus. Erilaisia tapoja suhtautua muutokseen. Helsinki: WSOY.

Ritmala, M., Ojanen, T., Siven, T., Vihunen, R & Vilen, M. 2010. Lapsen aika. 12-13 painos. Helsinki: WSOYpro Oy.

Salmivalli, C. 1998. Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Salmivalli, C. 2000. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2003. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino oy.

Vilen, M., Vihunen, R., Vartiainen, J., Siven, T., Neuvonen, S. & Kurvinen, A. 2006. Lapsuus erityinen elämänvaihe. 1.painos. Helsinki: WSOY oppimateriaalit Oy

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Keuruu. Otavan kirjapaino Oy.

KYSELYLOMAKE

Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen päivähoidossa

1. Ympyröi omaa ikääsi vastaava vuosien määrä
- 18–24 vuotta
- 25–34 vuotta
- 35–44 vuotta
- 45–54 vuotta
- 55- vuotta

2. Sukupuolesi

nainen

mies

3. Ympyröi koulutusasteesi toisen asteen tutkinto
- alempi korkeakoulututkinto
- ylempi korkeakoulututkinto

4. Ympyröi vuosien määrä, joka kuvaa työvuosiasi päivähoidossa
- 5 vuotta tai vähemmän
- 6-12 vuotta
- 13-20 vuotta
- 21-30 vuotta
- yli 30 vuotta

(jatkuu)

5. Tällä hetkellä ryhmässäni on _____ lasta

6. Kuluneen toimintakauden ryhmäni lasten keskimääräinen ikä, ympyröi

1-2 vuotta

2-3 vuotta

3-4 vuotta

4-5 vuotta

5-6 vuotta

KIUSAAMISEN HAVAINNOINTI JA EHKÄISY

7. Millainen lasten toiminta on kiusaamista?

8. Oletko havainnut lapsiryhmässäsi kiusaamista?

9. Minkälaisien asioiden koet vaikuttavan omassa työssäsi ja lapsiryhmän toiminnassa kiusaamiseen ehkäisevästi?

10. Miten havainnoit lapsi ryhmän toimintaa?

(jatkuu)

11. Kuinka usein havainnoit tai osallistut lasten leikkeihin?

12. Onko jokaisella lapsiryhmäsi yksilöllä tasavertainen ystävyysuhde?
Miten tuet niitä?

KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN

13. Miten reagoit huomattessasi lapsiryhmässäsi kiusaamistilanteen?

14. Miten toimit, kun lapsi tulee kertomaan kiusaamisesta?

15. Millaisia keinoja sinulla on kiusaamiseen puuttumiseen?
(seuraamukset, rangaistukset ...)

(jatkuu)

16. Millaista tukea saat kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen?
(tiimiltä, esimieheltä, koulutuksista...)

17. Millaista tukea toivoisit saavasi?

Kiitos vastauksista ja aurinkoista kesän alkua!

Kati Haapanen

